

МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ
СВІТОВОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РИНКУ

Анотація. У статті розглянуто й досліджено готовність світового сільськогосподарського ринку до викликів глобалізації, можливості та загрози його розвитку.

Ключові слова: агропродовольчий сектор, сільськогосподарська сировина, агропромислові кластери, кооператив, аграрна сировина, спеціалізація, продовольство, конкурентоспроможність.

Summary. The article consider and explore the role of the global agricultural market in challenging globalization, its capabilities and threats.

Key words: agro-food sector, agricultural raw materials, agro-industrial clusters, cooperative, agrarian raw material, specialization, food, competitiveness.

Постановка проблеми. Протягом двох останніх десятиліть в основних інтернаціональних і національних інституціях, відповідальних за формування політики, переважала думка, що необхідно зменшувати роль держави в управлінні економікою і розширювати рамки економічної лібералізації. У результаті в багатьох країнах, зокрема в тих, що розвиваються, і транзитивних, підтримка державою аграрного сектору істотно скоротилась. Вплив лібералізації на фермерів виявився в тому, що тепер вони стали майже повністю відповідальні за господарські рішення, що приймаються ними, не сподіваючись на підтримку держави. Іншою рушійною силою у напрямі вільного ринку стало поглиблення глобалізації. Виклики, з якими зіткнулися аграрії, особливо дрібні господарства, полягають в пристосуванні їх господарських систем до ринкових умов, що змінюються, і можливостей, що виникають пов'язаних з процесами глобалізації.

Інша глобальна динамічна характеристика — демографічні процеси в світі. Тоді як населення зростає в абсолютних розмірах, сільське населення стає відносно менш значущим, у тому числі в слаборозвинених і багатьох транзитивних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання, пов'язані з процесами світового сільськогосподарського ринку, кластеризації економіки і ролі сільськогосподарських кластерів та інших бізнесових мереж в сучасних умовах глобалізації, знайшли відображення в працях: О. Богми, М. Войнаренка, Д. Крисанова, А. Мокія, С. Мочерного, Ю. Пахомова, В. Савченка, Г. Семенова, С. Соколенка, В. Чужикова та інших. Цій проблематиці присвячено також дослідження багатьох авторів близького та далекого зарубіжжя, зокрема: Т. Адебойе, К. Над-

ві, М. Пиоре, М. Портера, В. Прайса, К. Сейбела, В. Третьяка, П. Хазеля, Г. Хасаєва та інших.

Мета статті — розглянути, дослідити та зробити аналіз розвитку світового сільськогосподарського ринку, його можливостей та загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання населення в сільській місцевості скорочується, і люди мігрують, осідаючи в міській місцевості. Цей феномен приводить до того, що міські жителі, кількість яких зростає, отримують їжу від сільських жителів, кількість яких зменшується. Оскільки міське населення росте, і в ньому міцніє багатший середній клас, попит на свіжі та з високим ступенем готовності продукти харчування також росте. Наприклад, зростання доходів населення в країнах, що розвиваються, і транзитивних, зокрема в Індії та Китаї, призвели до підвищення попиту на м'ясо, кисломолочні продукти і сири. У той же час додаткову кількість м'яса і молочних продуктів може бути отримано тільки за умови, що збільшиться частина зерна для використання як фуражу, тобто росте також попит і на базові продукти харчування.

За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли більш ніж удвічі. У глобальних масштабах ціни як на базову аграрну продукцію, так і на продовольство з високою доданою вартістю ростуть стрімко, із загрозливою швидкістю. Ціни на продовольство росли з початку 2000-х років, особливо в 2006–2008 рр.

У квітні 2011 р. загальний індекс цін на продовольчі продукти зріс до 232,1 %, при цьому індекс цін на цукор складав 347,8 %, олію і жири — 259,1 %, зернові — 265,1 %, молоко — 228,7 %, м'ясо — 172,8 %. За оцінками експертів ФАО, гло-

© Л. Л. Кірова, 2017

Бібліографія ДСТУ:

Кірова Л. Л. Можливості та загрози розвитку світового сільськогосподарського ринку / Л. Л. Кірова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2017. — № 3 (39). — С. 13–16.

References (APA):

Kirova, L. L. (2017). *Mozhlyvosti ta zahrozy rozvytku svitovoho silskohospodarskoho rynku* [Possibilities and threats of world agricultural market development]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3 (39), 13–16 (in Ukr.).

бальна продовольча проблема не буде вирішена до 2030 р., як це очікувалося раніше, і тенденція зростання цін на продовольство буде зберігатися ще достатньо довгий період [1, с. 2].

Об'єктивними причинами такого песимістичного прогнозу є нижченаведене.

1. *Населення планети постійно збільшується стрімкими темпами.* Так, якщо у 1990 р. чисельність населення світу становила 5,26 млрд. осіб, то вже у 2010 р. — 6,9 млрд. При цьому останнім часом 90 % приросту населення припадає на слабозрозуміні країни.

Серед регіонів світу за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка — 31, третє — Азія — 29 осіб [2, с. 145]. У цих країнах в середньому 16–18 відсотків населення є люди, що постійно недоїдають, тому темпи зростання попиту на продовольство в цих регіонах світу будуть вищими за середніми світовими.

2. *Деградація орних земель та зменшення площ, придатних для аграрного виробництва.* У сільськогосподарському обороті у світі перебуває 4810 млн. га земель (у т. ч. рілля — 1340 млн. га, луки і пасовища — 365 млн. га). Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн. га), Індія (160 млн. га), Російська Федерація (134 млн. га), Китай (95 млн. га), Канада (46 млн. га), Казахстан (36 млн. га) та Україна (32 млн. га). При цьому світ щороку втрачає від 5 до 10 млн. га сільгоспугідь через погіршення навколишнього середовища, ще 19,5 млн. га втрачається щороку через стрімкий розвиток промисловості та ринку нерухомості [3].

3. *Скорочення пропозиції аграрної сировини, пов'язане із впливом глобального потеплення,* тобто несприятливими погодними умовами, стихійними лихами у деяких країнах-виробниках. Повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді у 2010 р. призвели до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищились більш ніж на 70 % лише за два літніх місяці 2010 р. [1, с. 2].

4. *Збільшення обсягів вирощування зернових з метою вироблення біопалива.* Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським та сільськогосподарським компаніям для вирощування ними пшениці, кукурудзи, ріпаку. В ЄС передбачається відведення від 4 % до 13 % площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива згідно з Директивою 2003/30/ЄС23, в якій наголошується на необхідності заміни 5,75 % дизеля та бензину на транспорті і просування біопалива [1, с. 2].

5. *Зростання споживання продуктів харчування в найнаселеніших країнах світу* — Індії та Китаї внаслідок стрімкого зростання економік цих країн, що супроводжується збільшенням доходів населення і

споживчого попиту. В кризовий період країни, що розвиваються, продемонстрували значно менші показники стагнації, аніж країни економічно розвинені, або й зовсім уникли кризи.

6. *Політична нестабільність і страйки у країнах Північної Африки.* Наприклад, заворушення в Єгипті, який є експортером вуглеводнів, а також контролює Суецький канал, що забезпечує близько 6 % світового перевезення нафти, можуть спричинити підвищення цін на енергоресурси, що призведе до зростання на світових ринках цін на продовольство як безпосередньо через підвищення собівартості сільгоспвиробництва, так і в результаті посилення тенденції скорочення пропозиції сільгоспкультур внаслідок відводу орних земель під вирощування біопалива.

7. *Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів та загрозою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах* (Греції, Португалії, Іспанії та Італії). Для інвесторів ринки таких країн несуть загрози неповернення вкладених коштів, тому дедалі активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у виробництво продовольчих товарів, попит на які прогнозовано збільшуватиметься. Активізується також інвестування в придбання землі, яка придатна для сільгоспвиробництва [4].

Прогнози на наступні 10 років передбачають збереження високих цін через структурні зміни в пропозиції та попиті. З боку пропозиції зростання цін на нафту означають збільшені витрати на добри́ва, функціонування техніки і транспортування, що штовхає ціни на аграрну продукцію вгору. З боку попиту, окрім описаних вище чинників, тиск на ціни вгору надаватиме зростання попиту на аграрну продукцію для виробництва біопалива, що приведе до скорочення земель, відведених раніше під «традиційну» продукцію.

Прогнозується, що середні ціни за період 2008–2017 рр. будуть вищі за середні ціни за період 1998–2007 рр. за такими продуктами: яловичина і свинина — на 20 %; цукор-сирець і готовий цукор — на 30 %; пшениця, маїс і молочний порошок — на 40–60 %; тваринне масло і насіння соняшнику — більш ніж на 60 %; рослинне масло — більш ніж на 80 %. Більш того, динаміка цін буде набагато мінливішою, ніж в минулому десятилітті [5, с. 11].

Немає сумнівів, що аграрний сектор рішуче відповідає на виклики, котрі генеруються ринковою лібералізацією, глобалізацією і зростанням цін на паливо і продовольство. Ринкова лібералізація привнесла можливості і потенціал вищих доходів, які зможуть отримати аграрії. Проте якщо загальноновизнано, що відкриття нових ринків — позитивно для аграріїв, то слід визнати, що є і протилежні чинники. Фермери тепер більшою мірою стикаються з конкуренцією, невизначеністю і ризиком.

Наприклад, при широкому розмаху цін на ресурси на аграрну продукцію дрібні фермерські господарства будуть найуразливіші відносно виниклих погроз. Більш того, одночасне збільшення експорту аграріями декількох країн на один і той же ринок, що відкрився, також обумовлює підвищений ризик, принаймні, для тих, хто прийшов останнім на цей ринок. Вищі ціни на продовольство можуть підняти доходи фермерів, якщо вони знайдуть спосіб понизити витрати на ресурси і використовувати матеріали. Фермери мають бути весь час готові відповідним чином відреагувати.

Підвищення ефективного попиту на продовольство і сільськогосподарську сировину вносять свій внесок в переформатування ринкового попиту. Динаміка урбанізації і доходи, що підвищуються, створюють стимули для збільшення виробництва продуктів харчування з високою доданою вартістю, такими як: рослинне масло, овочева продукція, м'ясо, яйця і молочні продукти. Очікується, що населення країн, що розвиваються, і транзитивних, споживатиме до 2020 р. на 55 % більше м'яса і на 60 % більше молока (порівняно з 2005 р.). Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і Продовольча і аграрна організація ООН (ФАО) прогнозують, що в країнах, які не є членами ОЕСР, споживання м'яса і молока ростиме на 2,4 % щорічно протягом 2007–2016 рр. [6, с. 29].

Наведені очікування сигналізують про імовірні зрушення в моделі світового попиту на продовольство. Крім того, для рибної та такої продукції, як фрукти, овочі, органік (тобто екологічно чисті продукти) і зрізані квіти ринки експорту ростуть дуже швидко і відкривають нові можливості для сектору аграрних малих підприємств. Овочі і фрукти складають більше 7 % аграрного експорту країн, що не є членами ОЕСР, а разом із повністю або частково переробленими фруктами і овочами складають більше 10 % [7, с. 61]. Очікується, що до 2017 року ці країни домінуватимуть у виробництві, експорті і споживанні більшості найменувань аграрної продукції, за винятком пшениці, фуражного зерна, сира і молочного порошку [5, с. 12].

Поява нових продуктів, технологій переробки урожаю та його транспортування також змінило модель попиту шляхом забезпечення можливості постачання нових продуктів або ж традиційних продуктів у новій формі на ринок, де вони раніше не були представлені.

Ринкові ланцюги, що змінюються. У країнах всіх типів ринкові ланцюги змінюються під впливом лібералізації торгівлі і глобалізації. Сільськогосподарські підприємства в пострадянських країнах, як і фермери в багатьох країнах, що розвиваються, вимушені конкурувати на зовнішніх і внутрішніх ринках, які є вимогливішими в термінах якості і безпеки продовольства, більш кон-

центровані та інтегровані й набагато більше відкриті для міжнародної конкуренції. Такі зміни в ринкових ланцюгах пропонують нові можливості фермерським господарствам, які можуть успішно увійти на ці трансформовані ринки і конкурувати там, але вони також являють і серйозні погрози для тих фермерів, які не можуть цього зробити. На жаль, більшість дрібних фермерських господарств, як вважають експерти ФАО і Світового Банку, найімовірніше будуть викинуті з ринку, якщо їх залишать без підтримки.

Зрушення в державній політиці. Фундаментальні зрушення у визнаній міжнародними організаціями парадигмі розвитку трансформували державну політику таким чином, що залишили багато фермерських господарств без відповідного доступу до ринків, ключових ресурсів і послуг, включаючи кредит. Як частина сучасних програм «структурного регулювання» виступає відхід державних агентств, які реалізують аграрну політику, від надання багатьох видів прямої підтримки і маркетингових послуг для фермерських господарств, залишаючи вакуум, який в багатьох країнах ніяк не заповнить приватний сектор [8, с. 31]. Відміна субсидій зробила також деякі основні види ресурсів (наприклад, добрива) занадто дорогими для багатьох аграрних підприємств, а відмова від програм стабілізації цін виштовхує фермерів у зону вищого ризику, пов'язаного з так званими «ножицями цін». Ці проблеми є найбільш складними для дрібних фермерських господарств, що знаходяться на віддаленій відстані від організованих ринків і розташовані не територіях, що мають бідну інфраструктуру та утруднений доступ до ринку. Якщо ці зміни дають добрий результат для ринків продукції з високою доданою вартістю, то для ринків базових продуктів харчування ці зміни часто провокують провали на ранніх стадіях реалізації заходів структурної адаптації.

Аграрна політика країн-учасниць ОЕСР. Невидлячись на ентузіазм, з яким економічно розвинені країни підтримують політику реформ і ринкової лібералізації в транзитивних країнах і тих, що розвиваються, їх власні протекціоністські аграрні політики досягають нових висот у створенні нечесної конкуренції для аграрних підприємств з інших країн. Фермери з цих країн не тільки мають обмежений доступ на аграрні ринки економічно розвинених країн, але вони також стикаються із нечесною конкуренцією з боку імпорту, що субсидується, на внутрішніх ринках. Розміри цих перекосів величезні: за даними Всесвітнього Банку, субсидування аграрних виробників у країнах ОЕСР в 2008 р. склало 330 млрд. дол., що дорівнює сукупному ВВП всіх африканських країн за цей рік [5]. Така політика завдає шкоди особливо малим сільгосппідприємствам в кра-

їнах, що розвиваються, і транзитивних, тому що їм обмежуються їх можливості вирощувати і продавати більше продукції, за якою вони мають відносні переваги. Ці рушійні сили особливо впливові для країн, де в структурі агропродовольчої системи істотне місце займають дрібні сільгосп-підприємства.

Висновки. Останніми роками спостерігається дія таких чинників, які визначають особливості розвитку світових сільськогосподарських ринків: волатильність вказаних ринків, суттєве зростання цін на продовольство, особливо починаючи з 2006 р. На стан сільськогосподарських ринків суттєво впливають також значні коливання кліматичних умов в основних регіонах сільськогосподарського виробництва, посилення взаємозалежності продовольчих ринків з іншими, зокрема з ринками енергоресурсів і фінансовими ринками, що обумовлює важкопрогнозовані зміни в структурі глобального сільського господарства та динамічному співвідношенні аграрного сектору з його природною ресурсною базою, загальним економічним розвитком, продовольчою безпекою та демографічними процесами.

Загострення світової продовольчої кризи та загрози, що постають перед глобальною економікою з боку нестабільного стану міжнародної фінансової системи, формують негативні для споживачів прогнози щодо подальшої цінової динаміки на ринку продовольства, що у свою чергу актуалізує питання забезпечення продовольчої безпеки для переважної більшості країн світу, особливо для країн зі слабкими конкурентними позиціями національного агропромислового комплексу.

Література

1. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України. Аналітична записка // Я. А. Жаліло, О. В. Собкевич, В. М. Русан та ін. — К. : НІСД, 2011. — 11 с.
2. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. — С. 145.
3. Майоров Е. Земля каждый год теряет 30 миллионов гектаров сельскохозяйственных земель [Электронный ресурс] / Евгений Майоров // Информационное агентство InterRight. — 22 октября 2010 г. — Режим доступа : http://www.inright.ru/articles/economy/20101022/id_405.
4. Тренд — крупные инвесторы переключаются на сельское хозяйство [Электронный ресурс] // Finance.ua. — 07.06.2008. — Режим доступа : <https://news.finance.ua/ru/news/-/128995/trend-krupnye-investory-pereklyuchayutsya-na-selskoe-hozyajstvo>.
5. OECD — FAO Agricultural Outlook 2008–2017. — Brussels : OECD/FAO, 2008. — 73 p.
6. Von Braun, J. The World Food Situation: New Driving Forces and Required Actions / Jeremy Von Braun. — Washington DC: IFPRI, 2007. — 107 p.
7. Food and Agriculture Organization (FAO) (2003). World Agriculture: Towards 2015/2030. An FAO perspective. London, Earthscan Publications Ltd, 176 p.
8. Намазбеков М. Н. Глобализация и факторы влияния на развитие агропромышленного комплекса мировой экономики / М. Н. Намазбеков // ANALITYC : аналитическое обозрение. — 2008. — № 6. — С. 30–32.

References

1. Jalilo, Ya. A., Sobkevich, O. V., Rusan, V. M. & oth. (2011). Riziki svitovoi prodovolchoi krizi ta vikliki dlya Ukraini _ Analitichna zapiska [The risks of the global food crisis and challenges for Ukraine. Analytical note]. Kyiv, NISD Publ (in Ukr.).
2. Sabluk, P. T., Bilorus, O. G., Vlasov, V. I. (2008). Globalizaciya i prodovolstvo [Globalization and food]. Kyiv, NNC IAE Publ, p. 145 (in Ukr.).
3. Mayorov E. (2010). Zemlya kazhdyy god teryayet 30 millionov gektarov sel'skokhozyaystvennykh zemel' [Earth loses the 30 million hectares of agricultural earths every year]. Retrieved from http://www.inright.ru/articles/economy/20101022/id_405 (in Russ.).
4. Finance.ua (2008). Trend — krupnyye investory pereklyuchayutsya na sel'skoye khozyaystvo [Trend — large investors switch to agriculture]. Retrieved from <https://news.finance.ua/ru/news/-/128995/trend-krupnye-investory-pereklyuchayutsya-na-selskoe-hozyajstvo> (in Russ.).
5. OECD — FAO (2008). Agricultural Outlook 2008–2017. Brussels, OECD/FAO.
6. Von Braun, J. (2007). The World Food Situation_ New Driving Forces and Required Actions. Washington DC, IFPRI.
7. Food and Agriculture Organization (FAO) (2003). World Agriculture: Towards 2015/2030. An FAO perspective. London, Earthscan Publications Ltd.
8. Namazbekov, M. N. (2008). Globalizaciya i faktori vliyaniya na razvitie agropromishlennogo kompleksa mirovoi ekonomiki [Globalization and the factors influencing the development of the agro-industrial complex of the world economy]. ANALITYC : Analiticheskoe obozrenie, 6, 30–32 (in Russ.).